

visar hur ett varumärke genom historiska processer av såväl materiell som symbolisk karaktär kan ackumulera det kulturella och sociala kapital som gör dem meningsfulla och därigenom värdefulla. Ett annat kapitel som tydligt undersöker begreppens gränsland är Tommy Larssons Segerlinds bidrag om Cariel Spirits AB, där varumärkets roll i innovationsprocessen beskrivs detaljerat. Här beskrivs motstånd, temporära framgångar och betydelsen av oväntade vändningar. Utan att skönmåla analyseras hur entreprenörens förmåga till kontinuerlig anpassningsförmåga blir en avgörande faktor i ett långsiktigt varumärkesbyggande.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att antologin visar på ett angeläget forskningsområde för näringslivshistoriskt inriktad forskning, men också att boken hade tjänat på ett tydligare redaktörskap. Vår största innehållsliga invändning är att flera av bidragen betraktar varumärken som ting, snarare än som process. Det gör boken delvis grund och man missar en chans att öppna upp ett fält där historiska studier har sin största styrka. Men som vi också visat finns det bidrag i boken som gör just det, tar fasta på hur byggandet av varumärken och entreprenörskap är intimt sammanflätade processer. Vi menar att det entreprenöriella perspektivet har varit mycket produktivt för näringslivshistorisk forskning, men teoriutvecklingen kring varumärken under 2000-talets början erbjuder en stor potential för fördjupning av den klassiska schumpeterianska förståelsen av entreprenörer. Man kan se boken *Entreprenörskap och varumärken* som ett första steg i den riktningen.

Göteborgs universitet &
Högskolan i Borås

OSKAR BROBERG & MARCUS GIANNESCHI

Ulla Britta Ramklint, *Bertha von Suttner och Alfred Nobel: Den innerliga berättelsen om fredsängeln och den melankoliska dynamitarden* (Stockholm: Santérus förlag 2013). 230 s.

Jag skriver till dig om Bertha för att jag måste. För att det finns så många böcker om ointressant folk, men så få om henne [...] Bertha var ingen porträttör, hon var ett porträttmotiv. En löjlig liten varelse som ändå rymde en mänsklig storhet. Inför henne vet jag att jag kommer att känna ett brett och djupt och oöverkomligt främlingskap – ibland – med glimtar av den innerligaste gemenskap. Därför behöver jag dig här, för att jag inte vill börja förtvivla, jag vill göra det här.

Så inleder kulturjournalisten Ulla Britta Ramklint sin populärhistoriska bok om fredsikonen Bertha von Suttner (s. 13). Bokens 23 tematiska kapitel avslutas med liknande reflektioner, skrivna i brevform (till läsaren?). Den fiktiva brevvännen anförtros därmed dilemman som dykt upp under skrivprocessen. Detta framställningssätt kan till en början verka förvirrande, men dessa "brev" synliggör författarens förhållande till sitt studieobjekt: en pendling mellan misstanke och välvilja.

År 1913, var den då 70-åriga Bertha von Suttne bekymrad över den säkerhetspolitiska situationen i Europa och kritisk mot unga människors passiva inställning till detta. Hennes eget fredsengagemang kom i mogen ålder. Bertha von Kinsky föddes 1843 i Prag. Ungdomsåren ägnades åt bildning, språk- och musikstudier, vistelser vid exklusiva badorter och societetsfester. Försörjningen säkrades via läraruppdrag och skrivande. Någon djupare reflektion kring krig och fred går inte att spåra under de första fyra decennierna av von Suttners liv. Intresset för fredsfrågor väcktes 1887, under en vistelse i Paris då hon kom i kontakt med intellektuella bland vilka dessa frågor dryftades. Därpå följde ett enträget arbete för fred i olika former som år 1905 blev belönat med Nobelpriset.

Hur skildrar man då en fredsapostel som hade tillbringat häften av sitt liv med att umgås med "gräddan av fosterlandets armé" (s. 86) och vars reaktioner på de krig, som ibland pågick i hennes närhet, varit obefintliga? Frågan kring hur man som författare ska förhålla sig till olika sidor av den biografierade är svår. Ramklints sätt att hantera motstridigheterna i von Suttners liv närmar sig stundvis gränsen för det forskningsetiskt försvarbara. Så beskrivs von Suttner under sina ungdomsår som "visserligen bildad och smart, men också underbart tillfredsställd med att bara vara yttlig" (s. 36). Den här typen av värderande och till och med ironiserande som exempelvis i uttrycket "lilla Fröken (Bertha) Sprakfåle" (s. 47) genomsyrar boken. Författarens vilja att nyansera den vedertagna bilden av von Suttner, som den bland annat har tecknats i hennes memoarer är en legitim forskningsuppgift. Det ovan nämnda angreppssättet andas dock respektlöshet. Detta resulterar i intrycket att von Suttners handlingar, eller brist på dessa, snarare bedöms utifrån de värderingar och normer som är typiska för författarens samtid än utifrån den tid som den studerade levde i. Sådana värderande formuleringar tenderar att undergräva den fina kontextualisering av von Suttners liv som hon ändå gör.

Ramklint verkar själv i samband med detta projekt inte ha bedrivit några egna arkivstudier. Boken bygger på framför allt fredskämpens egna memoarer, romaner och populärhistorisk litteratur. Det verk varifrån det mindre kända om Bertha von Suttner, i synnerhet hennes relation till maken Arthur, har hämtats är den tysk-österrikiska historikern Brigitte Hamanns

biografi om henne. Biografin, som först publicerades 1985, har också blivit översatt till engelska, och det är just den engelska utgåvan som har använts här (*Bertha von Suttner: A Life for Peace*, 1996). I denna avslöjas detaljer om parets svåra ekonomiska och personliga problem som inte syns i det dittills mest använda källmaterialet, nämligen von Suttners memoarer.

Titeln och baksidestexten indikerar dels att det centrala i boken är förhållandet mellan Bertha von Suttner och Alfred Nobel, dels att detta rörde sig om en regelrätt kärleksrelation. Som läsare inser man snabbt att detta är överdrifter. Medan två hela avsnitt tillägnas Alfred Nobel, syns han endast sporadiskt på en del andra platser i boken. Han framställs som ett melankoliskt geni som sedan första mötet med von Suttner, som ägde rum i Paris 1876, förblir olyckligt kär i henne. I undersökningen av relationen mellan dessa två framkommer långvarig vänskap och intellektuell gemenskap starkast. Däremot saknar de tolkningar som Ramklint gör gällande Nobels och von Suttners romantiska känslor för varandra belägg i det presenterade källmaterialet, som dessutom ingalunda är nytt, utan i princip det som använts av till exempel Kenne Fant i hans biografi över Nobel som utkom 1991.

Frågan är om boken tillför någon betydande ny kunskap för den professionelle historikern. Inga nya källor framträder och dessutom saknas tydliga käll- och litteraturhänvisningar. Däremot är bilagan med kronologin över både det som hände i huvudpersonens liv och i samhället till stor hjälp för läsaren. Även om den är riktad till en bredare publik, så är boken trots allt en av få skrivna verk om Bertha von Suttner på svensk botten. Dess viktigaste bidrag är den nyanserade bilden av hennes liv som läsaren här bjuds på. Detta är berättelsen om en individs väg mot ett starkt engagemang och idogt arbete för fred, utan den glorifiering som har varit utmärkande för fredsrörelsernas skildringar av fredskämpen. Då hon dog strax före första världskrigets början hann von Suttner inte se den förstörelse som kom med detta. Skulle hon i dag, åtminstone för en stund, återvända till jordelivet, finns det risk att hon, precis som Ramklint konkluderar, skulle "falla i gråt" (s. 217).

Örebro universitet

SANELA BAJRAMOVIC JUSUFBEGOVIC

Jan Selling, *Svensk antiziganism: Fördomens kontinuitet och förändringens förutsättning* (Limhamn: Sekel bokförlag 2013).

Antizagavad...? sa min goda vän och såg ut som ett frågetecken, när jag berättade vad boken jag recenserar för *Historisk tidskrift* handlar om. För denna välutbildade, politiskt engagerade ekonom var begreppet antiziganism helt